

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ У ДІЇ

УДК 342.565.2:347.965(477)

А. Крусян,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
конституційного та адміністративного права
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВІ ОСНОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У сучасних умовах конституційних перетворень з метою розвитку України як демократичної, правової держави особливого значення набуває удосконалення механізму захисту прав та свобод людини і громадянина, утвердження принципу верховенства права. Істотним складником загальнодержавного механізму захисту прав та свобод людини і громадянина є діяльність Конституційного Суду України (далі – Конституційний Суд), роль якого у цьому механізмі посилюється у зв'язку із введенням інституту конституційної скарги.

Важливе значення щодо запровадження принципу верховенства права в конституційні реалії та ефективізації захисту прав людини має надання правничої допомоги. Так, відповідно до ст. 59 Конституції України «кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав».

Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура (ч. 1 ст. 131² Конституції України).

Правнича допомога є багатоманітною та різноплановою. Так, відповідно до Рішення Конституційного Суду

України від 30.09.2009 р. (у справі про право на правову допомогу) правова допомога (відповідно до чинної Конституції України – правнича допомога – А.К.¹) є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складання позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати [2]. Визначення правової допомоги у такому широкому контексті міститься і в Законі України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р. (див.: п.п. 3,4 ст. 1 Закону) [3].

Обґрунтованою та поширеною є точка зору, що: «Правова (правнича – А.К.) допомога адвоката як основний вид діяльності адвокатури може надаватися в різних видах судочинства – у кримінальному, цивільному, адміністративному, конституційному, господарському...» [4, с. 44].

Отже, правнича допомога може надаватися адвокатом як професійна правнича допомога в конституційному судочинстві.

¹ Не претендуючи на науково-теоретичний аналіз співвідношення категорій «правова допомога» та «професійна правнича допомога», водночас є слушною така точка зору: враховуючи, що ключовим моментом у розмежуванні понять «правова допомога» та «правнича допомога» є поняття «допомога», то вважається за можливе для характеристики діяльності адвоката використовувати кожне з цих понять [1, с. 144].

Проте право на професійну правничу допомогу в конституційному судочинстві є недослідженим. Так, більшість наукових напрацювань щодо проблемних питань у сфері адвокатської діяльності присвячено визначенню особливостей діяльності адвоката у: кримінальному провадженні (праці вчених І.Ю. Гловацького, Я.П. Зейкана, В.О. Попелюшка, В.М. Тертишника, Л.Д. Удалової та ін.), цивільному судочинстві (праці вчених В.М. Івакіна, Г.О. Світличної, Г.З. Лазько, Д.П. Фіолевського та ін.); господарському судочинстві (праці вчених Н.М. Бакаянної, О.В. Бринцева, С.В. Васильєва, В.О. Святоцької та ін.); адміністративному судочинстві (у працях М.Ю. Єфіменка, Р.В. Сінельника, В.О. Святоцької та ін.). Питання визначення специфіки адвокатської діяльності в конституційному провадженні не знайшли широкого та всебічного відображення у наукових працях учених-конституціоналістів.

Водночас із введенням інституту конституційної скарги в Україні можна прогнозувати (виходячи з практичного досвіду зарубіжних країн та аналізу положень вітчизняного законодавства про конституційну скаргу), що роль адвоката в конституційному судочинстві зростатиме та ставатиме більш активною. Цей висновок підтверджується й тим, що за період з моменту введення конституційної скарги кількість скарг, що надходять до Конституційного Суду, щорічно збільшується. Так, у 2016 році до Конституційного Суду надійшло 39 конституційних скарг, у 2017 році – 435, станом на початок квітня 2018 р. – 120 конституційних скарг [5].

Діяльність адвоката в конституційному провадженні має певні особливості, що пов'язані з особливим конституційно-правовим статусом Конституційного Суду – органу конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України

випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України (ст. 1 Закону України від 13.07.2017 р. «Про Конституційний Суд України») [6].

Конституційний Суд не належить до судів системи судоустрою України, найвищим судом у якій є Верховний Суд (ст. 125 Конституції України) та здійснює повноваження, що передбачені Конституцією України (ст. ст. 150, 151, 1511) та Законом України «Про Конституційний Суд України» (ст.7), у формі самостійного виду судочинства – конституційного судочинства.

Конституційне судочинство – це встановлений конституційно-процесуальними нормами порядок та форми діяльності органу конституційної юрисдикції. За своєю суттю конституційне судочинство – це процесуальна діяльність Конституційного Суду; зміст конституційного судочинства детерміновано правовою природою та повноваженнями цього органу.

У науковій та нормативній літературі застосовуються категорії «конституційне судочинство» та «конституційне провадження». Думається, що під час визначення співвідношення цих правових концептів слушною є точка зору, що: «Поняття «конституційне провадження» і «конституційне судочинство» є тотожними за своїм значенням, хоча в принципі провадженням називають особливу процедуру розгляду певних справ у межах певного виду судочинства» [7]. Так, аналіз положень Закону України «Про Конституційний Суд України» дає підстави зробити висновок, що в контексті його змісту конституційне провадження слід визначати як сукупність процесуально-процедурних дій щодо розгляду і вирішення певних справ у межах єдиного виду судочинства – конституційного судочинства.

Відповідно до розділу II Закону України «Про Конституційний Суд України» стадіями конституційного провадження є: 1) звернення до Конституційного Суду у формі конститу-

ційного подання, конституційного звернення та конституційної скарги (зміст стадії див.: гл. 7); 2) прийняття звернень до Конституційного Суду (зміст стадії див.: гл. 8); 3) відкриття конституційного провадження у справі (зміст стадії див.: гл. 9); 4) розгляд справ у Конституційному Суді в порядку письмового або усного провадження (зміст стадії див.: гл. 10); 5) ухвалення рішення і надання висновку Конституційним Судом (зміст стадії див.: гл. 13); 6) офіційне оприлюднення та опублікування актів Конституційного Суду (зміст стадії див.: ст. 94); 7) виконання рішень та висновків Конституційного Суду (зміст стадії див.: гл. 14).

До особливостей конституційного провадження слід віднести не тільки зміст його стадій, але й строки конституційного провадження. Так, відповідно до ст. 75 Закону України «Про Конституційний Суд України» обчислення строку конституційного провадження ведеться з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі, а у разі відмови Сенату від розгляду справи на розсуд Великої палати – з дня постановлення відповідної ухвали Сенату (ч. 1 ст. 75 Закону). Строк конституційного провадження не має перевищувати шість місяців, якщо інше не встановлено цим Законом (ч. 2 ст. 75 Закону). Строк конституційного провадження не може перевищувати один календарний місяць для справ: 1) про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України; 2) за зверненням Президента України щодо конституційності актів Кабінету Міністрів України відповідно до пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України; 3) щодо яких Сенат, Велика палата визнали конституційне провадження невідкладним (ч. 3 ст. 75 Закону).

Отже, правова природа, конституційно-правовий статус Конституційного Суду та визначені характеристики конституційного судочинства зумовлюють

особливості діяльності адвоката в конституційному провадженні.

Важливу роль щодо ефективної діяльності адвоката в конституційному судочинстві відіграють принципи здійснення конституційного провадження, система яких також має свої особливості. Так, ч. 2 ст. 147 Конституції України закріплює, що діяльність Конституційного Суду ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків. Система цих принципів відрізняється від принципів (засад) судочинства, що визначені у ст. 129 Конституції України.

Варто вітати, що першим із зазначених принципів є принцип верховенства права. Адже реалізація принципу верховенства права у сфері конституційної юстиції має особливий індекс, тобто Конституційний Суд: підпорядкований у своїй діяльності виключно праву; є інституціональним складником механізму втілення верховенства права в конституційно-правовій реалії через інтерпретаційну діяльність; формує судово-правовий концептуалізм на основі реалізації принципу верховенства права; визначає ціннісні прояви верховенства права; здійснює конституційний контроль якості законодавчих актів за критерієм відповідності їх праву. Все це свідчить про важливість та практичну значущість принципу верховенства права як принципу діяльності органу конституційної юрисдикції та обов'язковості його врахування у визначеному контексті адвокатом під час участі в конституційному провадженні.

Серед нормативно визначених принципів діяльності Конституційного Суду немає принципу змагальності сторін, що може впливати на зміст адвокатської діяльності в конституційному провадженні. Відсутність цього принципу слід оцінювати неоднозначно. З одного боку, адвокат у конституційному провадженні має не наводити обставини справи та надавати докази, доводячи

перед судом їх переконливість, а має доводити переконливість правової аргументації позиції свого клієнта, інтереси якого він представляє. Адже в конституційному провадженні сторони не протистояють один одному, відстоюючи свої діаметрально протилежні інтереси (наприклад, як у цивільному або господарському судочинстві), а відстоюють верховенство Конституції, законність, більше того в справах про тлумачення Конституції України сторони фактично відсутні. Втім, з іншого боку, із введенням в Україні інституту конституційної скарги, думається, ситуація щодо необхідності застосування принципу змагальності в конституційному провадженні змінюється. Так, відсутність цього принципу істотно знижує процесуальні можливості адвоката як представника учасника конституційного провадження довести правову аргументацію у контексті казуальної інтерпретації у справах за конституційними скаргами, які пов'язані із порушенням конкретних конституційних прав та свобод людини і громадянина. Звідси відсутність принципу змагальності в конституційному провадженні можна визначити як недолік законодавчого врегулювання діяльності Конституційного Суду.

Адвокат у конституційному провадженні (в контексті ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [8]) може надавати професійну правничу допомогу клієнту у формі надання правової інформації, консультування, роз'яснень з питань права, складання документів правового характеру та представництва інтересів клієнта. При цьому особливістю діяльності адвоката є те, що, наприклад, представляючи інтереси клієнта, адвокат має сприяти суддям Конституційного Суду з'ясувати правову природу, сутність та зміст нормативно-правового акта (питання), що розглядається.

Відповідно до ч. 1 ст. 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» учасниками конституційно-

го провадження є суб'єкт права на конституційне подання, конституційне звернення, конституційну скаргу (уповноважена особа, що діє від його імені) та орган або посадова особа, які ухвалили акт, що є предметом розгляду в Суді (далі – учасник конституційного провадження).

У ч. 2 ст. 51 цього Закону зазначено, що у конституційному поданні, окрім іншого, зазначаються «відомості про представника суб'єкта права на конституційне подання». Аналогічна вимога визначається й до змісту конституційного звернення (див. ч. 2 ст. 53 Закону) – «відомості про представника суб'єкта права на конституційне звернення». При цьому не конкретизується: чи є таке представництво за законом, чи на основі договору. У ч. 2 ст. 55 Закону закріплено, що у конституційній скарзі зазначаються, окрім іншого, «відомості про уповноважену особу, що діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу».

Таким чином, системний аналіз положень статей 51, 53, 55 та 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» дає підстави зробити висновок, що інтереси суб'єктів права на конституційне подання та конституційне звернення представляють «представники», а інтереси суб'єкта права на конституційну скаргу – «уповноважена особа, що діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу».

Відповідно до ч. 1 п. 6 статті 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат здійснює «представництво інтересів фізичних і юридичних осіб <...> під час здійснення конституційного судочинства». При цьому відповідно до п. 9 ст. 1 цього Закону «представництво – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві...»

Таким чином, адвокат може здійснювати представництво, тобто бути представником суб'єктів права на кон-

ституційне подання та конституційне звернення. У справах за конституційною скаргою адвокат може виступати як уповноважена особа. В юридичній літературі діяльність уповноваженої особи детермінується зі здійсненням правничої (правової) допомоги. Так, О.Г. Юшкевич визначає: в широкому розумінні правова допомога – це діяльність, спрямована на реалізацію та захист прав, свобод та законних інтересів заінтересованих суб'єктів, яка здійснюється уповноваженими на те особами чи органами в порядку та у видах, не заборонених законодавством, пов'язана із застосуванням правових норм; у вузькому розумінні – це правові заходи, що здійснюються уповноваженими суб'єктами, спрямовані на конкретну особу, яка перебуває у складних життєвих обставинах та потребує сторонньої допомоги з метою правильної орієнтації в чинному законодавстві, виховання звички свідомого виконання правових норм, що сприяє поліпшенню її життєдіяльності та соціальної адаптації [9, с. 131].

Думається, інститут уповноваженої особи у справі за конституційною скаргою на відміну від представництва за конституційним поданням та конституційним зверненням має свою специфіку, яка визначається сферою здійснення представницьких функцій – подання та розгляд конституційної скарги за збереження всіх функцій представницької діяльності (зокрема, адвоката) з урахуванням того, що законодавець фактично ототожнює як учасника конституційного провадження суб'єкта права на конституційну скаргу та уповноважену особу, що діє від його імені (ч. 1 ст. 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначає, що учасниками конституційного провадження є «суб'єкт права на конституційну скаргу (уповноважена особа, що діє від його імені)».

Під час діяльності адвоката як уповноваженої особи, що діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу, йому слід враховувати: 1) хто і в

якому разі має право звернутися до Конституційного Суду з конституційною скаргою; 2) що є підставою звернення з конституційною скаргою, а саме що розуміється під порушенням конституційних прав і свобод; внаслідок застосування якого закону України вони були порушені через неконституційність цього закону (його окремих положень); чи був цей закон застосований у конкретній справі; 3) вимоги, що пред'являються до конституційної скарги, відповідно до чинного законодавства; 4) процедурно-процесуальний порядок конституційного провадження у справах щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою; 5) що рішення Конституційного Суду за конституційною скаргою поширюються не тільки на його клієнта, а й на невизначене коло людей, тобто має певні юридичні особливості, це потребує ретельної підготовки до судового засідання. Крім того, адвокату слід враховувати, що судді Конституційного Суду мають високу кваліфікацію, адже, окрім іншого, вони є «правниками із визнаним рівнем компетентності» (див. ч. 4 ст. 148 Конституції України).

Отже, адвокат у конституційному провадженні може здійснювати процесуальне представництво учасників конституційного провадження, виступаючи у процесуальній ролі представника суб'єкта права на конституційне подання або конституційне звернення та уповноваженої особи, що діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу. При цьому можна зробити висновки, що адвокат може надавати інші види правової (правничої) допомоги, передбачені чинним законодавством, учасникам конституційного провадження у будь-якій справі.

Повноваження адвокатів мають бути підтверджені відповідними документами. Відповідно до ч. 3 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» повноваження адвоката як захисника або представника

в господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справ про адміністративні правопорушення, а також як уповноваженого за дорученням у конституційному судочинстві підтверджуються в порядку, встановленому законом. Проте у Законі України «Про Конституційний Суд України» не визначено, в якому порядку підтверджуються повноваження адвоката та не визначені документи, що мають підтверджувати його повноваження в конституційному судочинстві. Враховуючи положення ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», повноваження адвоката в конституційному провадженні можуть посвідчуватися довіреністю, ордером, дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або договором на надання правової допомоги.

Законодавством України на відміну від законодавства деяких зарубіжних країн не визначені кваліфікаційні вимоги до представників у конституційному провадженні. Так, відповідно до профільних законів Румунії, Чехії представником учасника конституційного провадження можуть бути тільки адвокати; у низці країн передбачено, що адвокат є обов'язковим представником заявника у цьому виді провадження (наприклад, в Австрії, Італії, Польщі, Франції, Швейцарії та ін.).

В Україні відповідно до ч. 4 ст. 1312 Конституції виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Водночас аналіз статей розділу VIII «Правосуддя» Конституції України, який не містить жодного згадування про Конституційний Суд та конституційне судочинство (на відміну від попередньої редакції ст. 124 – до прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р.) та врахування того, що положення про адвокатуру містяться саме в цьому розділі, а положення щодо Конституційного

Суду виокремлені в самостійний розділ XII «Конституційний Суд України», надають підстави зробити висновок, що монополія адвокатури не поширюється на представництво в Конституційному Суді. Крім того, цей висновок підтверджується й тим, що у Перехідних положеннях Конституції України (п. 161 пп. 11), в яких закріплюється поетапний процес запровадження цієї монополії, обов'язкове представництво адвокатів у Конституційному Суді не зазначається.

Слід відзначити, що у законопроектних роботах пропонується встановити монополію адвокатури й на представництво в Конституційному Суді. Так, ст. 50 проекту Закону України «Про Конституційне судочинство в Україні» № 6427-1 від 16.05.2017 р. закріплює: «1. Сторони конституційного провадження та зацікавлені суб'єкти беруть участь у конституційному провадженні виключно через представників. 2. Фізична особа, яка є адвокатом, може брати участь у конституційному провадженні особисто, представляючи саму себе. 3. Представник має всі права особи, яку він представляє, та здійснює їх виключно в інтересах цієї особи. 4. Представником може бути лише адвокат, відомості про якого внесені до Єдиного реєстру адвокатів України та свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю якого не є зупиненим» [10]. Думається, що ця законотворча пропозиція є слушною, враховуючи особливості конституційного судочинства.

Як було зазначено, представництво інтересів фізичних і юридичних осіб під час здійснення конституційного судочинства є одним із видів адвокатської діяльності (п. 6 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в конституційному судочинстві. Закон України «Про Конституційний Суд України» не передбачає окремо визначені права та обов'язки представників (уповноважених осіб) у Конституційно-

му Суді. Проте їх статус детерміновано зі статусом учасників конституційного провадження, від імені яких вони діють (права та обов'язки учасників конституційного провадження визначені, відповідно, у ч. 1 та ч. 3 ст. 71 Закону). Таким чином, представники сторін (уповноважені особи) у конституційному провадженні не є відособленими учасниками провадження, оскільки покликані представляти не свої інтереси, а інтереси сторін. Статус представника (уповноваженої особи) у конституційному провадженні пов'язаний із правосуб'єктністю особи-довірителя, яка виступає стороною (учасником) відповідних процесуальних правовідносин.

Отже, статус представника сторони та самої сторони у цілому можуть співпадати, але повноваження представника (уповноваженої особи) цілком залежить від того, яким обсягом повноважень наділив його клієнт – учасник конституційного провадження. Так, повноваження адвоката як представника (уповноваженої особи) або обмеження його прав на вчинення окремих процесуальних дій мають бути визначені у договорі про надання правової допомоги. Крім того, здається обґрунтованим закріпити в Законі України «Про Конституційний Суд України» повноваження представників (уповноважених осіб) у Конституційному Суді.

Таким чином, враховуючи проаналізовані особливості конституційного провадження та правовий статус адвоката під час його здійснення, уявляється обґрунтованою пропозиція науковців щодо важливості удосконалення правового статусу адвоката у конституційному провадженні. Адже, як слушно визначається в юридичній літературі, «український законодавець не приділяє належної уваги правовому статусу адвоката під час здійснення конституційного судочинства» [11, с. 116]. Недоліками чинного законодавства є відсутність: кваліфікаційних вимог щодо представника (уповноваженої особи) в конституційному провадженні; закріпленого переліку процесуальних

прав та обов'язків представника (уповноваженої особи) у конституційному провадженні; чіткого врегулювання порядку посвідчення повноважень адвоката у конституційному провадженні. Крім того, потребує законодавчого уточнення та конкретизації у контексті адвокатської діяльності інститут уповноваженої особи за конституційною скаргою. Отже, з метою удосконалення правового регулювання участі адвоката в конституційному провадженні необхідним є внесення відповідних змін до Закону України «Про Конституційний Суд України», до Регламенту Конституційного Суду України, до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Думається, що це сприятиме удосконаленню механізму захисту прав та свобод людини і громадянина, утвердженню принципу верховенства права, що є важливими передумовами інтеграції України до європейського співтовариства та її сталого розвитку як демократичної, правової держави.

Ключові слова: Конституційний Суд України, конституційне провадження, конституційна скарга, адвокатська діяльність, професійна правнича допомога.

Стаття присвячена вивченню правових основ та визначенню особливостей діяльності адвоката в конституційному провадженні. На основі системного аналізу чинного законодавства зроблено висновок щодо необхідності удосконалення правового регулювання участі адвоката в конституційному провадженні з метою: визначення кваліфікаційних вимог щодо представника (уповноваженої особи) в конституційному провадженні та закріплення переліку його процесуальних прав та обов'язків; врегулювання порядку посвідчення повноважень адвоката у конституційному провадженні; законодавчої конкретизації інституту уповноваженої особи за конституційною скаргою.

Стаття посвящена изучению правовых основ и определению особенностей деятельности адвоката в конституционном производстве. На основе системного анализа действующего законодательства сделан вывод о необходимости совершенствования правового регулирования участия адвоката в конституционном производстве с целью: установления квалификационных требований в отношении представителя (уполномоченного лица) в конституционном производстве и закрепления перечня его процессуальных прав и обязанностей; урегулирования порядка удостоверения полномочий адвоката в конституционном производстве; законодательной конкретизации института уполномоченного лица по конституционной жалобе.

The article deals with the study of the legal basis and definition of the activity of defense lawyer in constitutional proceedings. On the basis of systematic analysis of the current legislation it was concluded that there is a need to improve the legal regulation of the participation of a lawyer in constitutional proceedings in order: to determine the qualification requirements for a representative in a constitutional proceeding and consolidation of the list of his procedural rights and duties; regulation of the procedure for the certification of the powers of the lawyer as a representative (authorized person) in the constitutional proceeding; legislative specification of the institution of an authorized person under a constitutional complaint.

Література

1. Заборовський В.В. Професійна діяльність адвоката – це правова, юридична чи професійна правнича допомога? Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Серія Право. Випуск 38. Том. 2 . С. 140–144.

2. Рішення Конституційного Суду України № 23-рп/2009 від 30.09.2009 р. (справа про право на правову допомогу) URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09> (дата звернення: 05.04.2018).

3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 05.04.2018).

4. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: дисертація д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 490 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Vilchik/d_Vilchik.pdf (дата звернення: 05.04.2018).

5. Офіційний сайт Конституційного Суду України: URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyuni-skargy-shcho-nadiyshly-do-konstytuciyunogo-sudu-ukrayiny-za-stanom-na-4-0> (дата звернення: 05.04.2018).

6. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 05.04.2018).

7. Цимбалістий Т.О. Поняття та особливості конституційного провадження. Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 24 квітня 2009 р.) URL: <http://dspace.ineu.edu.ua/bitstream/316497/7923/1/Конст.%20провадж.09.pdf> (дата звернення: 05.04.2018).

8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 05.04.2018).

9. Юшкевич О.Г. Надання правової допомоги як вид соціальних послуг. Право і Безпека. 2009. № 1. С. 129–135.

10. Про Конституційне судочинство в Україні: проект Закону України № 6427-1 від 16.05.2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61788 (дата звернення: 05.04.2018).

11. Заборовський В.В., Жежихова М. Особливості правового становища адвоката в конституційному судочинстві. Конституційно-правові академічні студії. 2016. № 1. С. 109–117.

